

Στρατηγικές επιπολιτισμού και προσαρμογή μεταναστών στην Ελλάδα

Ηλίας Μπεζεβέγκης, Βασίλης Παυλόπουλος
Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

 ebesev@psych.uoa.gr; vpavlop@psych.uoa.gr

Περίληψη

Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας με αντικείμενο τον επιπολιτισμό των μεταναστών στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με την οικονομική και ψυχολογική τους προσαρμογή. Διερευνήθηκαν τα εξής ερωτήματα: (α) Ποιες στρατηγικές υιοθετούν οι μετανάστες για να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις και τις προκλήσεις της διαπολιτισμικής επαφής; (β) Ποιο είναι το επίπεδο προσαρμογής τους; (γ) Υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις στρατηγικές επιπολιτισμού και την ποιότητα της προσαρμογής; Το δείγμα αποτέλεσαν 601 μετανάστες (56,9% άνδρες) από 35 εθνικότητες (Αλβανία 46%, ανατολική Ευρώπη και πρώην Σοβιετική Ένωση 17%, βαλκανικές χώρες 15%, αραβικές χώρες 8%, Αφρική 7%, ασιατικές και λατινοαμερικανικές χώρες 5%), οι οποίοι διέμεναν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (Αθήνα 56%, ηπειρωτική χώρα 28%, νησιά 16%) με μέσο όρο παραμονής 8 έτη. Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, οι περισσότεροι (46%) μετανάστες υιοθετούν στρατηγική επιπολιτισμού εναρμόνισης, 25% προτιμούν το διαχωρισμό, 21% την αφομοίωση, ενώ λιγότεροι (8%) εμφανίζουν «διάχυτο» προφίλ. Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, οι μετανάστες δηλώνουν μάλλον ικανοποιητικό επίπεδο προσαρμογής, τόσο στον επαγγελματικό-οικονομικό τομέα (78% εργάζονται, 53% βελτίωσε την οικονομική του κατάσταση) όσο και στον ψυχολογικό τομέα (70% θεωρούν ότι απόκτησαν νέες δεξιότητες, 64% κρίνουν θετικά την κατάστασή τους συγκριτικά με τις αρχικές προσδοκίες τους). Όσον αφορά το τρίτο ερώτημα, βρέθηκε ότι η στρατηγική επιπολιτισμού συνδέεται σημαντικά με την προσαρμογή: την πιο θετική εικόνα εμφανίζουν οι μετανάστες που επέλεξαν εναρμόνιση και αφομοίωση, την πιο αρνητική όσοι προτίμησαν διαχωρισμό, ενώ ο «διάχυτος» τύπος επιπολιτισμού τοποθετήθηκε σε ενδιάμεσο επίπεδο. Συζητώνται οι ομοιότητες και οι διαφορές των παραπάνω ευρημάτων με τα πορίσματα της ελληνόφωνης και διεθνούς βιβλιογραφίας.

Ευχαριστίες

- Ερευνητική ομάδα για τη συλλογή των δεδομένων:
Μαρίνα **Ντάλλα** (διδάκτωρ Ψυχολογίας), Λουκία **Δημητρίου**, Έλενα **Δημοπούλου**, Μαριάννα **Κριμιζή**, Χρυσούλα **Κωστοπούλου**, Κωνσταντίνα **Μαυρομμάτη**, Ελευθερία **Μυλωνά**, Μαρίνα **Νικολαΐδου**, Χρυσάνθη **Ξανθοπούλου**, Κωνσταντίνα **Σαρατσιώτη**, Ευγενία **Τραγοπούλου**, Μαρίνα **Ψωμά** (ΠΜΣ Σχολικής Ψυχολογίας Παν/μίου Αθηνών).
- Το **Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής** στήριξε οικονομικά την έρευνα και διευκόλυνε την επαφή με οργανωμένους συλλόγους μεταναστών.

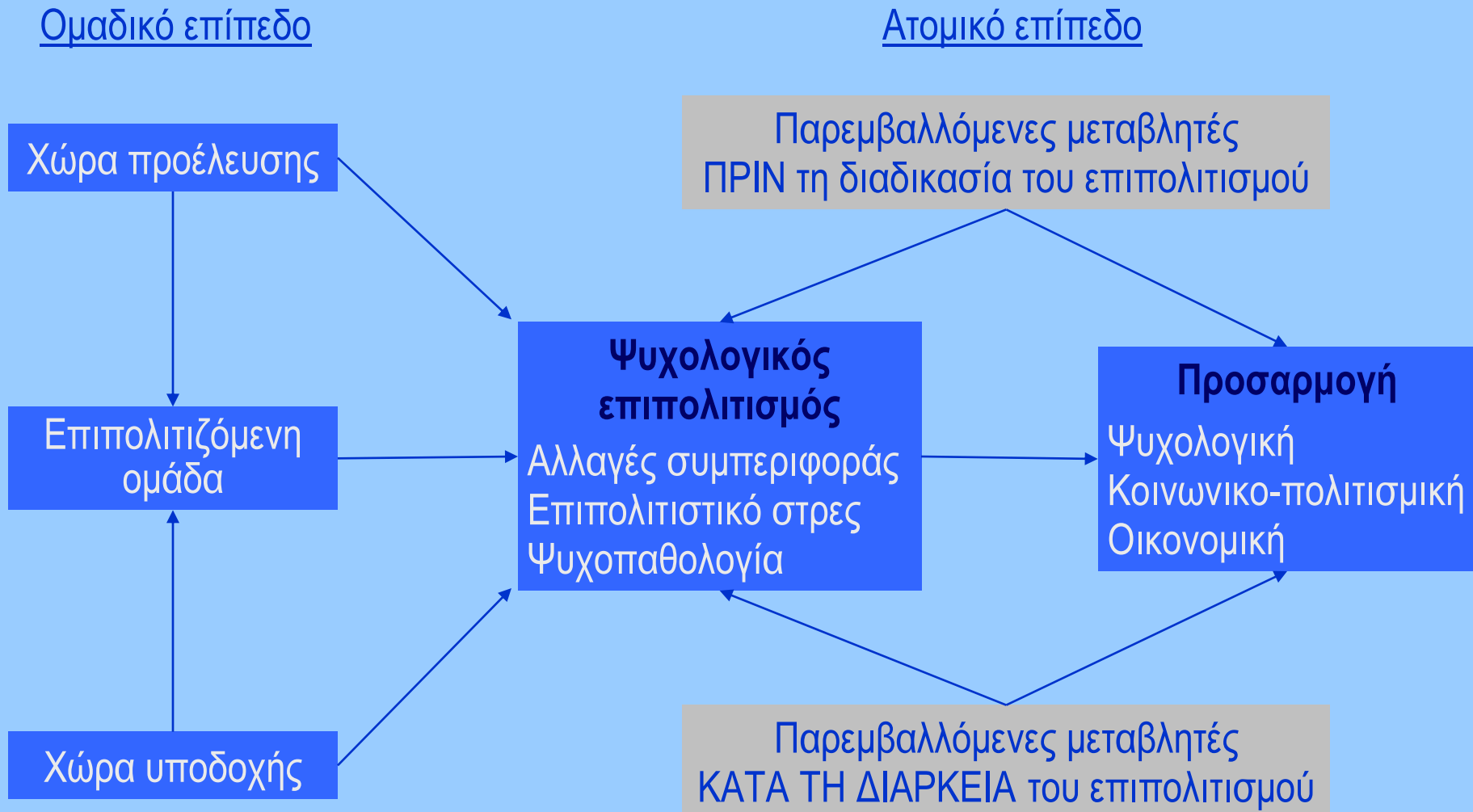
Διάγραμμα της παρουσίασης

- Ορισμοί βασικών εννοιών
- Θεωρητικό πλαίσιο για τη μελέτη της μετανάστευσης
- Η ελληνική πραγματικότητα
- Ερευνητικά ερωτήματα
- Μέθοδος
- Αποτελέσματα
- Συζήτηση
- Περιορισμοί και προτάσεις

Ορισμοί βασικών εννοιών

- **Επιπολιτισμός:** τα φαινόμενα που συμβαίνουν κατά την επαφή ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες.
- **Προσαρμογή:** οι αλλαγές στις στάσεις και τη συμπεριφορά ως αποτέλεσμα της επιπολιτιστικής διαδικασίας.
- **Κριτήρια για τον προσδιορισμό της μετανάστευσης:** τα κίνητρα (εκούσια/ακούσια μετακίνηση), ο βαθμός κινητικότητας, η προθυμία για διομαδική επαφή, κ.ά.
- Τα παραπάνω είναι απαραίτητα για τη συστηματική μελέτη της μετανάστευσης και την ερμηνεία των, όχι σπάνια, αντιφατικών ευρημάτων (Baubock et al., 1996).

Θεωρητικό πλαίσιο για τον επιπολιτισμό (Berry, 1997)

Μετανάστευση: Ελληνική πραγματικότητα

- Ελλάδα: ραγδαία μεταβολή από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής οικονομικών μεταναστών.
- Ο αριθμός των μεταναστών πενταπλασιάστηκε μέσα σε 10 χρόνια, μεταξύ 1991-2001.
- Επίσημως, οι μετανάστες εγγίζουν το 7% του γενικού πληθυσμού (ΕΣΥΕ, 2001)...
- ...ενώ σε άλλους τόσους υπολογίζονται οι παράνομοι μετανάστες (Fakiolas, 2003).
- Στα ελληνικά σχολεία φοιτούν περί τις 100.000 παιδιά μεταναστών (Γκότοβος & Μάρκου, 2004).

Ερευνητικά ερωτήματα

- Ποιες στρατηγικές υιοθετούν οι μετανάστες για να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις και τις προκλήσεις της διαπολιτισμικής επαφής;
- Ποιο είναι το επίπεδο κοινωνικο-οικονομικής και ψυχολογικής προσαρμογής των μεταναστών;
- Πώς σχετίζονται οι στρατηγικές επιπολιτισμού με την ποιότητα της προσαρμογής των μεταναστών;

Δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

Χώρα	N	Ηλικία (Μ.Ο.)	Γυναίκες (%)	Παραμονή (Μ.Ο. έτη)	Εκπαίδευση (Μ.Ο. / 7δβ)
Αλβανία	277	35,2	39,4	9,4	3,6
Βαλκανικές χώρες	89	38,0	69,7	6,2	3,8
Πρώην ΕΣΣΔ και Ανατ. Ευρώπη	108	36,3	66,7	7,0	4,4
Αραβικές χώρες	50	36,5	14,0	10,4	3,8
Αφρικανικές χώρες	46	24,5	2,2	7,6	2,6
Λατινική Αμερική και Ασία	27	33,7	22,2	1,7	4,1
Δυτικές χώρες	4	33,5	50,0	13,9	5,8
ΣΥΝΟΛΟ	601	35,0	43,1	7,9	3,8

Μετρήσεις Ι:

Μεταβλητές πριν και κατά τη μετανάστευση

	ΠΡΙΝ από τη μετανάστευση	ΚΑΤΑ τη μετανάστευση (επιπολιτισμός)
<i>Δημογραφικοί</i>	<ul style="list-style-type: none">✓ Εθνικότητα✓ Φύλο✓ Ηλικία✓ Επίπεδο εκπαίδευσης	<ul style="list-style-type: none">✓ Διάρκεια παραμονής✓ Περιοχή εγκατάστασης
<i>Ψυχοκοινωνικοί</i>	<ul style="list-style-type: none">✓ Κίνητρα μετανάστευσης✓ Εκούσια/ακούσια μετανάστευση	<ul style="list-style-type: none">✓ Σχέσεις με συμπατριώτες✓ Χρήση μητρικής γλώσσας✓ Σχέσεις με Έλληνες✓ Χρήση ελληνικής γλώσσας

Στρατηγικές επιπολιτισμού

Μετρήσεις II:

Μεταβλητές προσαρμογής

Δείκτες κοινωνικο-οικονομικής προσαρμογής

- ✓ Εργασιακή κατάσταση
- ✓ Σταθερή εργασία
- ✓ Μηνιαία αποταμίευση
- ✓ Οικονομικά οφέλη
- ✓ Επαγγελματική ανάπτυξη
- ✓ Βελτίωση οικονομικής θέσης
- ✓ Βελτίωση εργασιακής θέσης

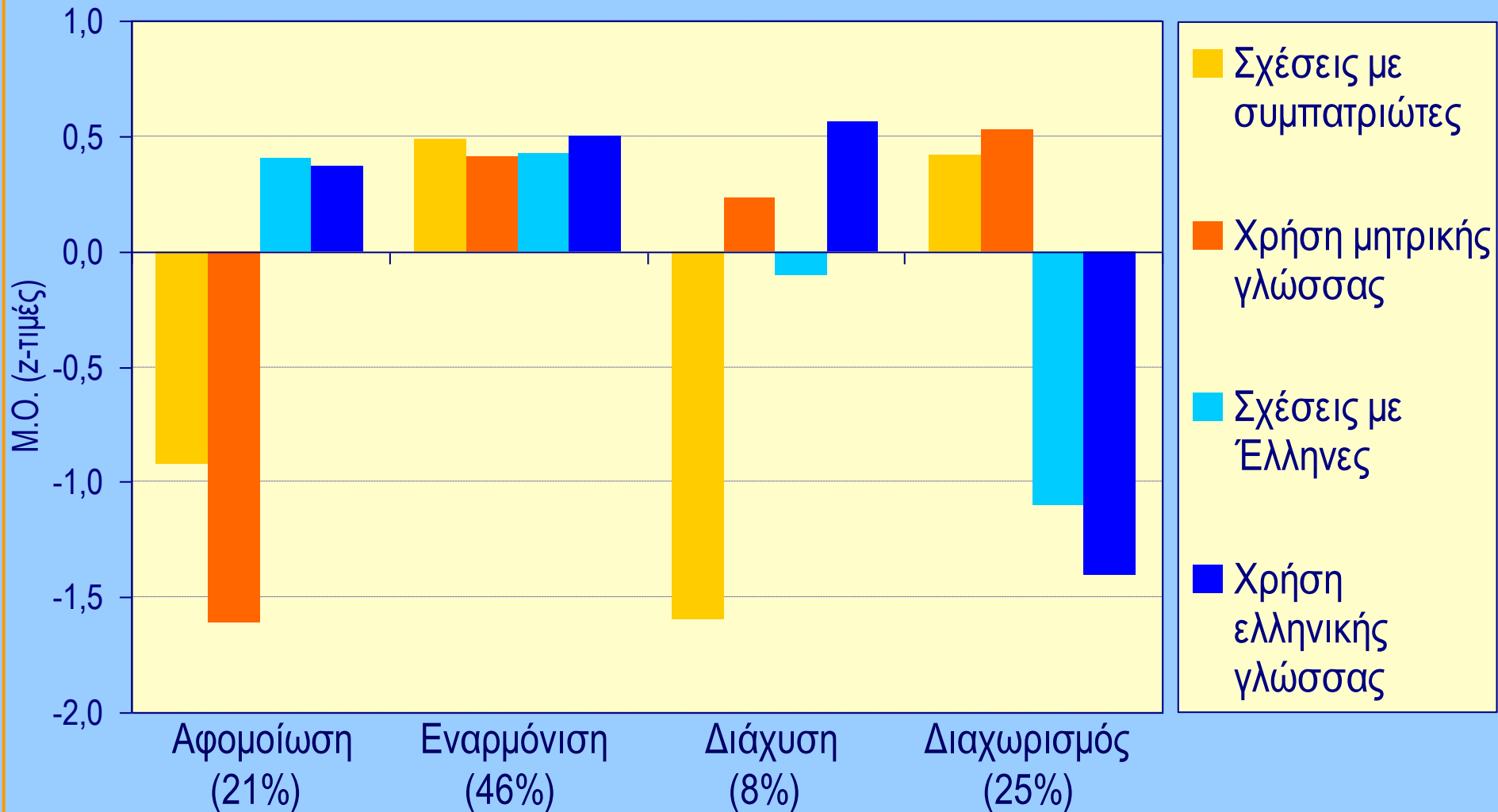
Δείκτες ψυχολογικής προσαρμογής

- ✓ Απόκτηση δεξιοτήτων
 - ✓ Απώλεια δεξιοτήτων
 - ✓ Προσφορά σε οικογένεια
 - ✓ Προσωπική ανάπτυξη
 - ✓ Ελευθερία επιλογών
 - ✓ Απομάκρυνση οικογένειας
 - ✓ Απώλεια κοινωνικής στήριξης
 - ✓ Ρατσιστική αντιμετώπιση
 - ✓ Προβλήματα υγείας
 - ✓ Εκπλήρωση προσδοκιών
-

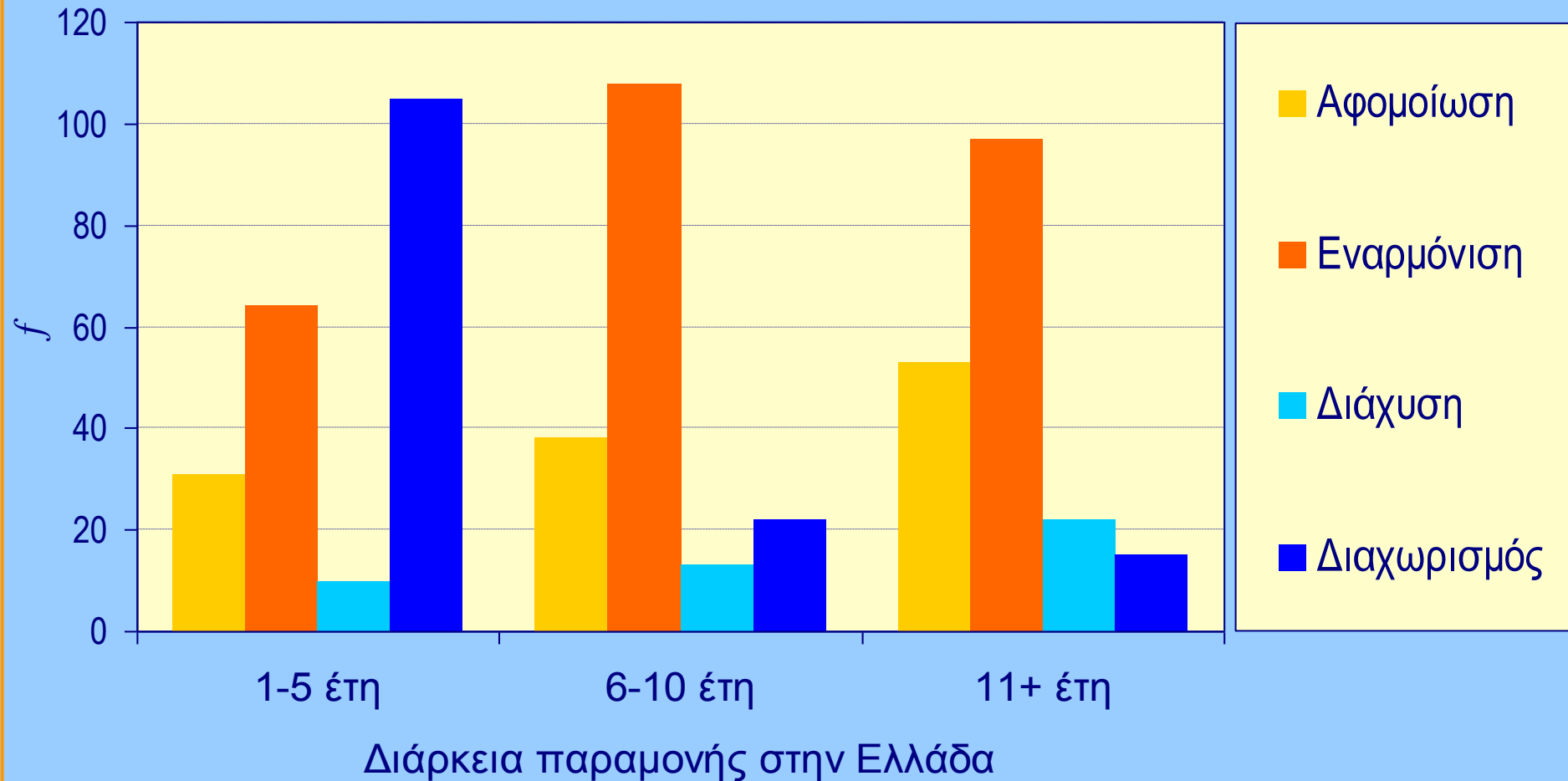
Αποτελέσματα

- *Ερώτημα 1.* Στρατηγικές επιπολιτισμού των μεταναστών

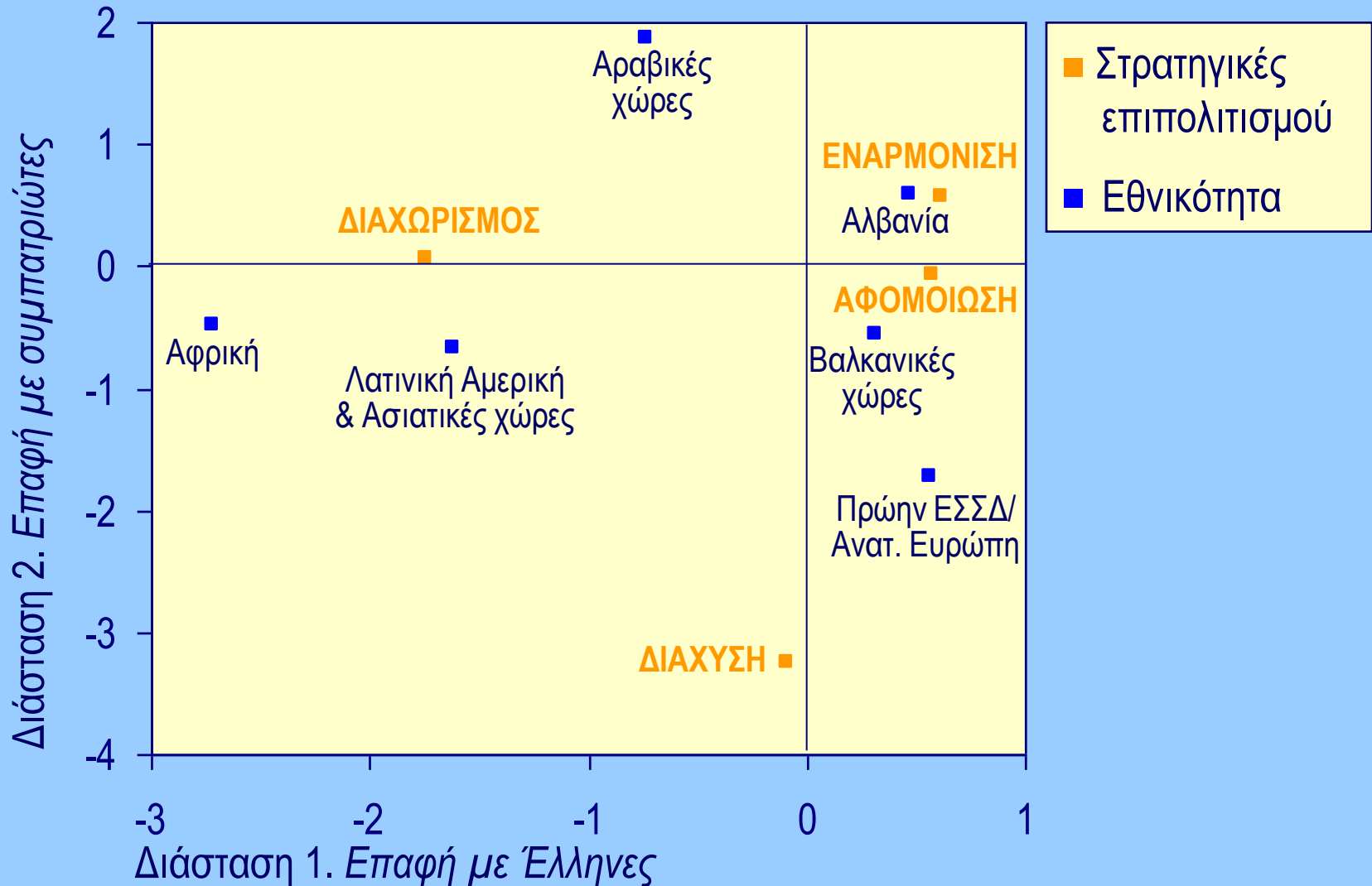
Ταξινόμηση (clusters) των μεταναστών όσον αφορά τις στρατηγικές επιπολιτισμού

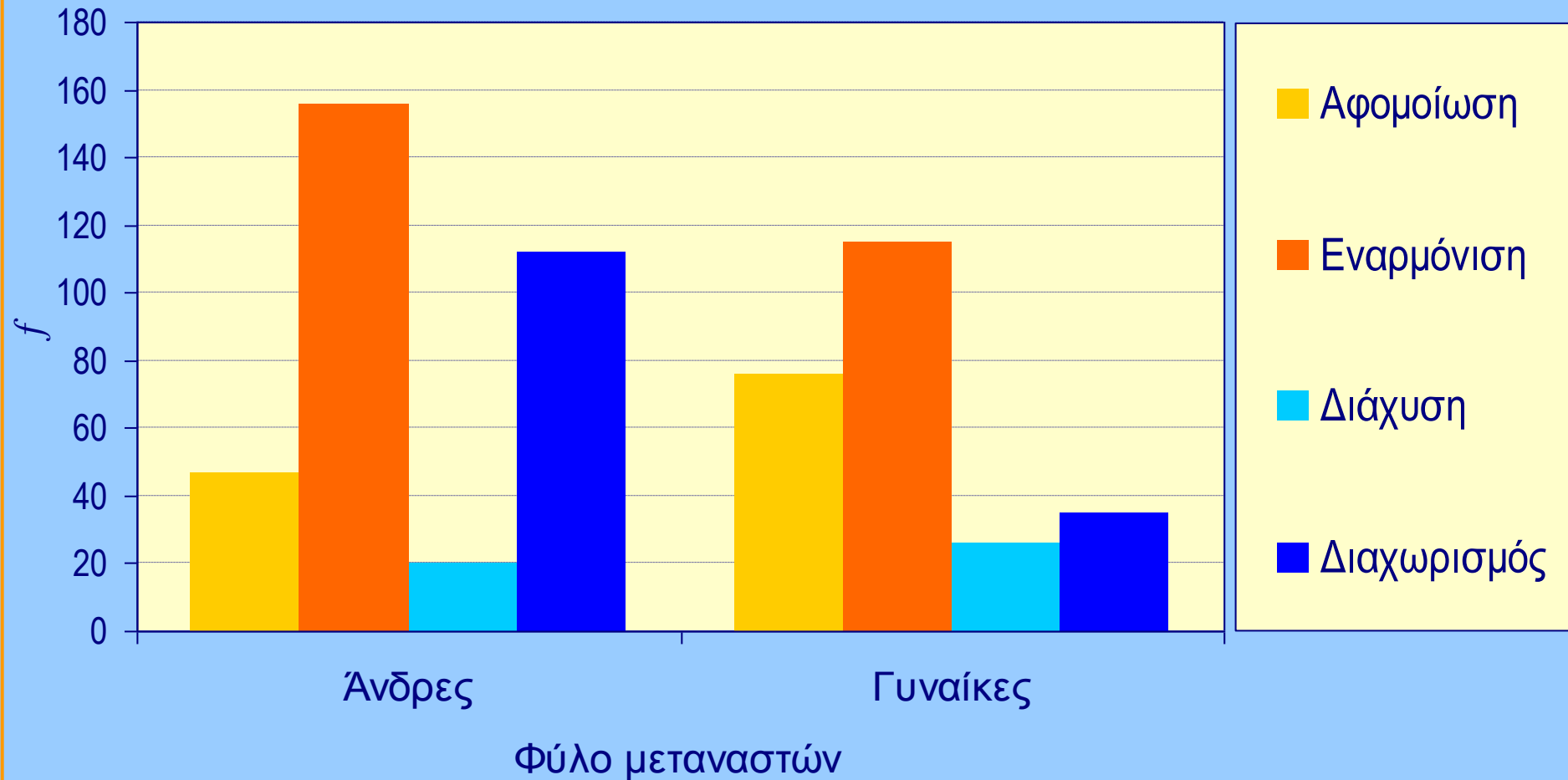
Κατανομή των στρατηγικών επιπολιτισμού των μεταναστών ως προς τη διάρκεια παραμονής

Παραγοντική ανάλυση πολλαπλών αντιστοιχιών των στρατηγικών επιπολιτισμού και της εθνικότητας

Κατανομή των στρατηγικών επιπολιτισμού των μεταναστών ως προς το φύλο

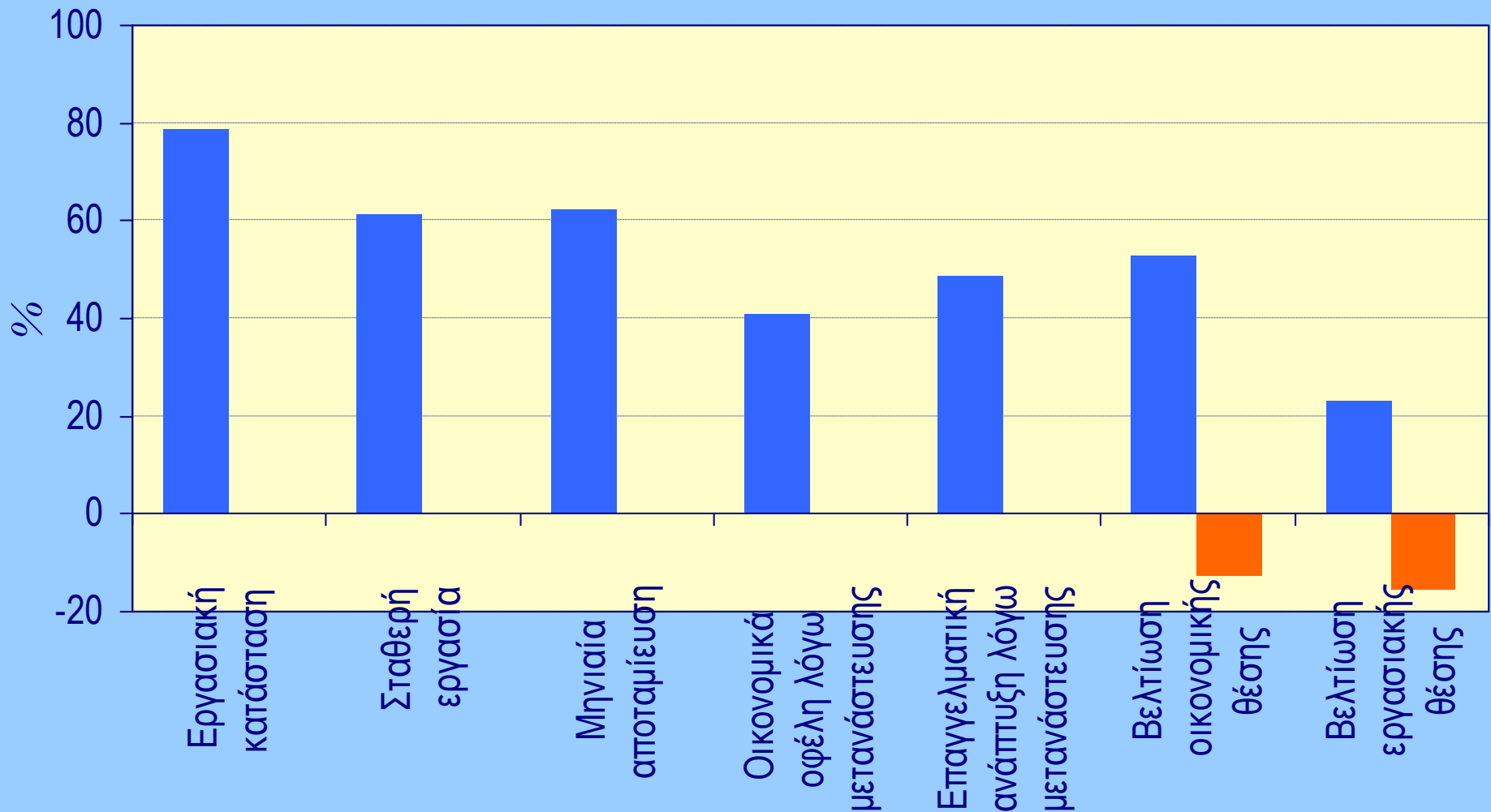
Ερώτημα 1: Σύνοψη

- Οι στρατηγικές επιπολιτισμού των μεταναστών προσομοιάζουν στο διδιάστατο μοντέλο του Berry (1997).
Εξαίρεση: η Διάχυτη στρατηγική.
- Η διάρκεια παραμονής συνδέεται θετικά με την Εναρμόνιση και αρνητικά με τον Διαχωρισμό.
- Συγκριτικά με το συνολικό δείγμα, περισσότεροι μετανάστες:
 - ☞ από Αλβανία τείνουν προς την Εναρμόνιση,
 - ☞ από Βαλκανικές χώρες προς την Αφομοίωση,
 - ☞ από Ανατολική Ευρώπη προς τη Διάχυση,
 - ☞ από Αφρική και Αραβικές χώρες προς το Διαχωρισμό.
- Περισσότεροι άνδρες επιλέγουν τον Διαχωρισμό, ενώ περισσότερες γυναίκες την Αφομοίωση.

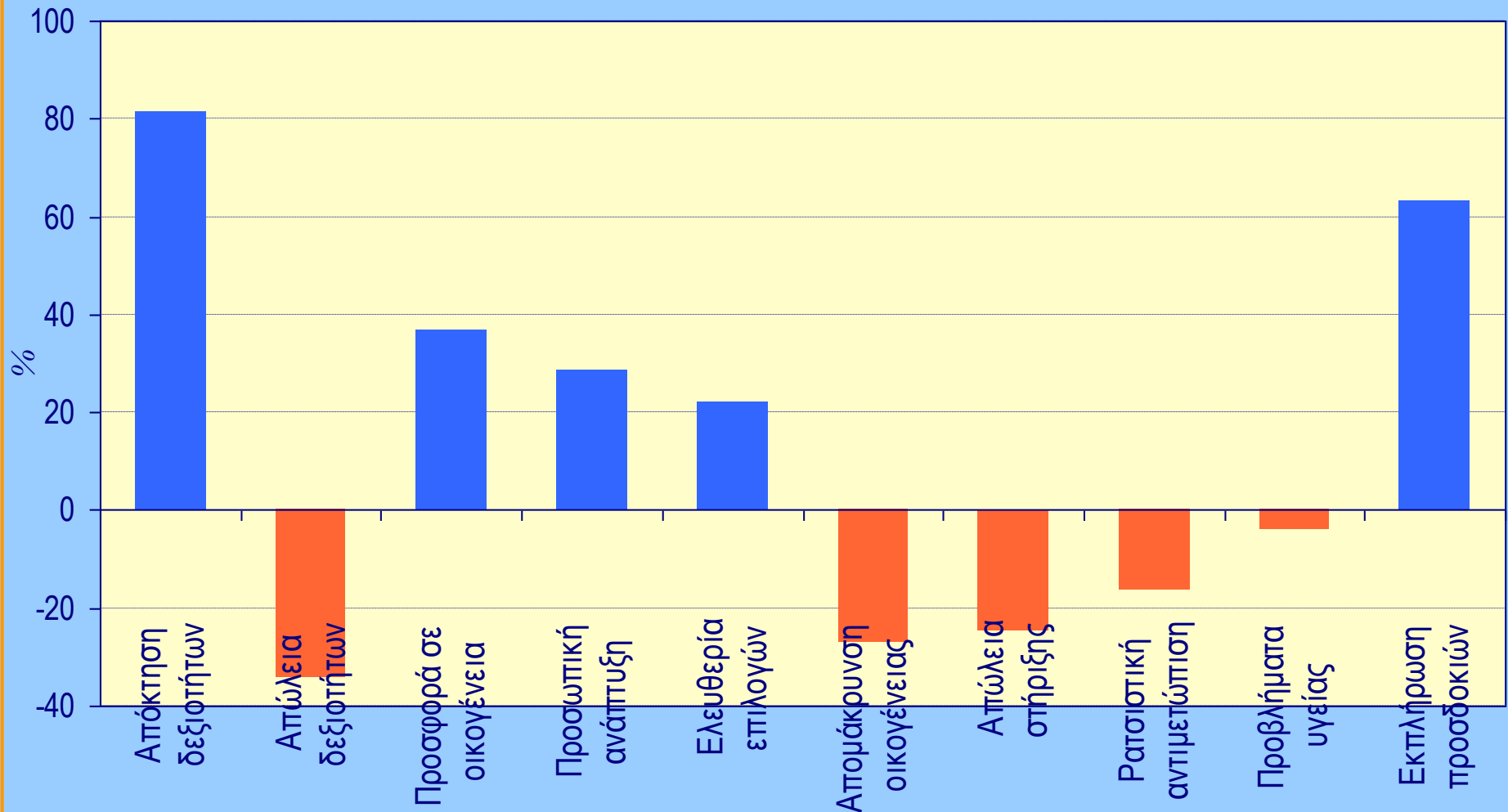
Αποτελέσματα

- *Ερώτημα 2.* Κοινωνικο-οικονομική και ψυχολογική προσαρμογή

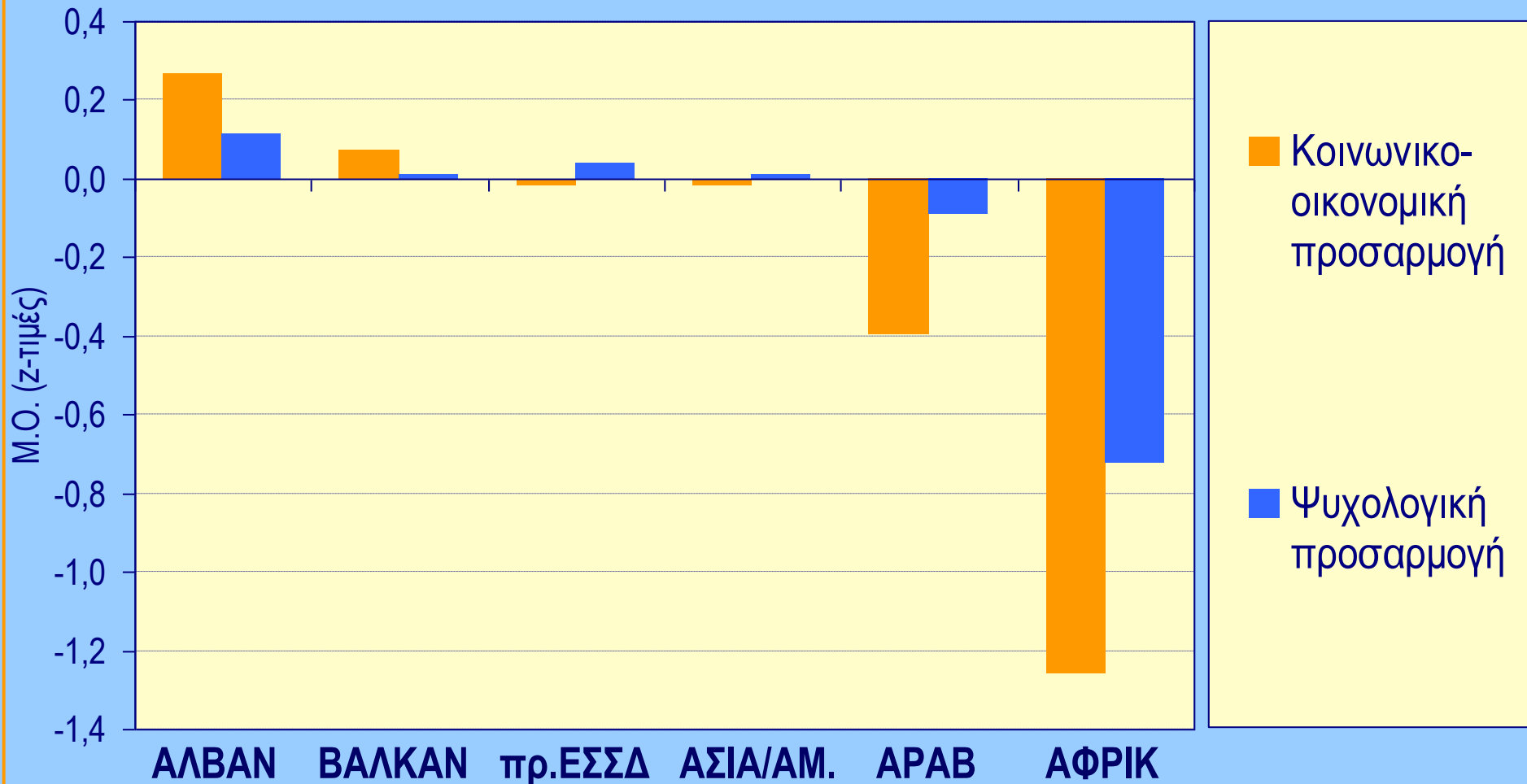
Κατανομή των μεταναστών όσον αφορά τους δείκτες κοινωνικο-οικονομικής προσαρμογής

Κατανομή των μεταναστών όσον αφορά τους δείκτες ψυχολογικής προσαρμογής

Μέσοι όροι κοινωνικο-οικονομικής και ψυχολογικής προσαρμογής ως προς την εθνικότητα

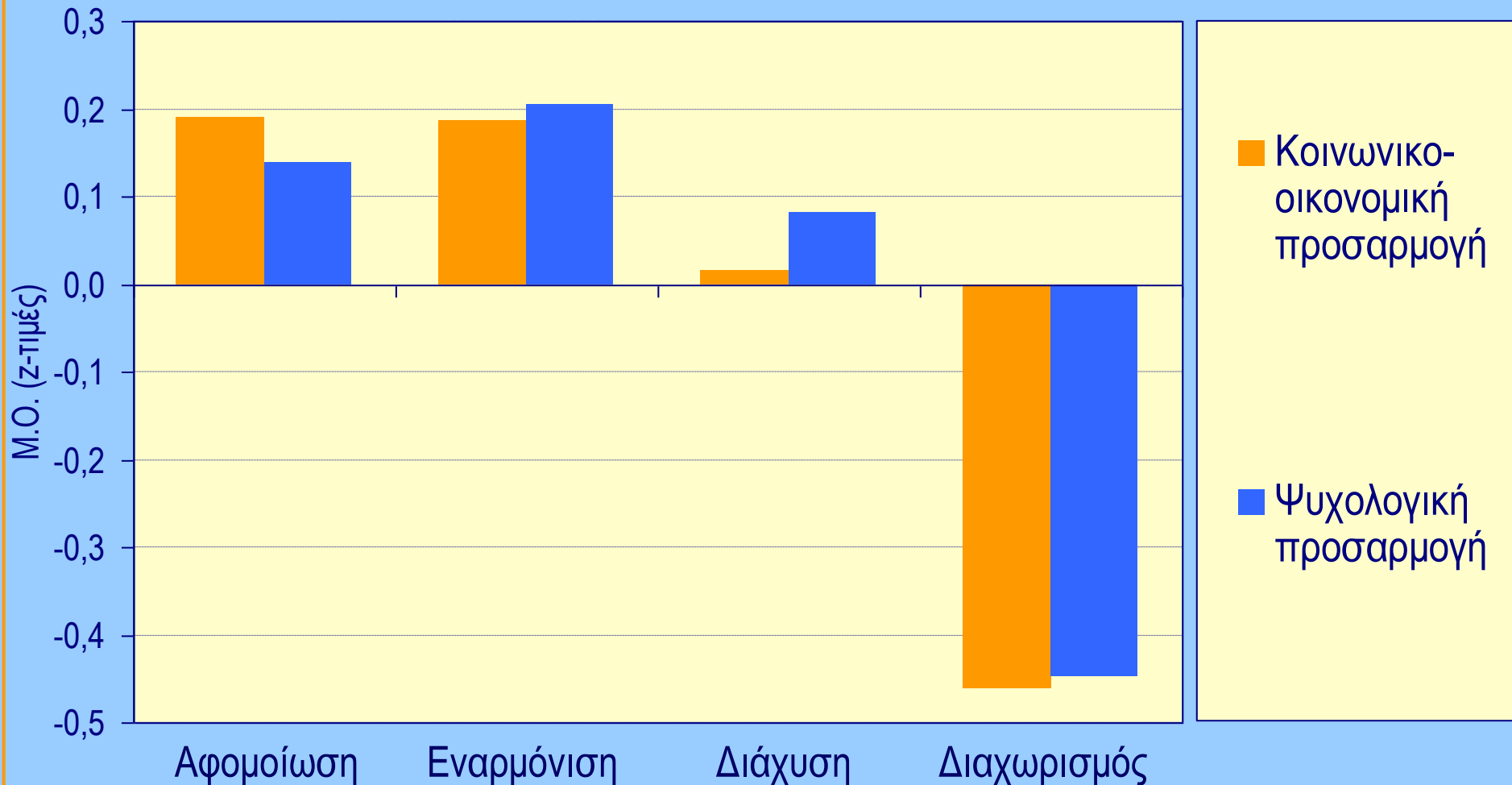
Ερώτημα 2: Σύνοψη

- Η αξιολόγηση της προσαρμογής των μεταναστών τείνει, γενικά, να είναι θετική (ελαφρώς άνω του μεσαίου σημείου της κλίμακας μέτρησης), με ομαλή διακύμανση γύρω από το μέσο όρο.
- Τη θετικότερη προσαρμογή αναφέρουν οι μετανάστες από την Αλβανία (κυρίως) και από Βαλκανικές χώρες...
- ...ενώ την πιο αρνητική εικόνα παρουσιάζουν οι μετανάστες από Αφρικανικές και (λιγότερο) από Αραβικές χώρες.

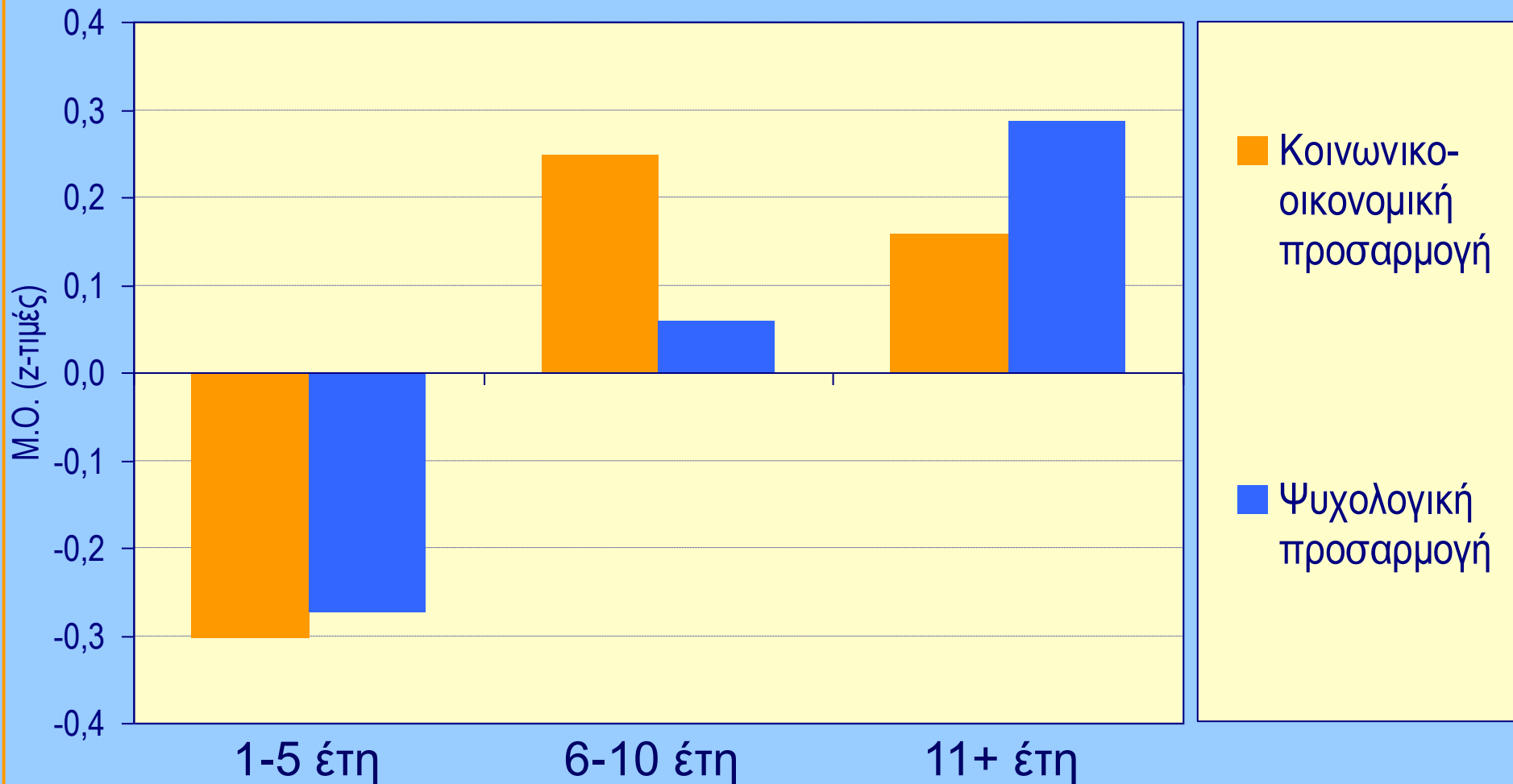
Αποτελέσματα

- *Ερώτημα 3.* Σχέση των στρατηγικών επιπολιτισμού με την κοινωνικο-οικονομική και την ψυχολογική προσαρμογή

Μέσοι όροι κοινωνικο-οικονομικής και ψυχολογικής προσαρμογής ως προς τις στρατηγικές επιπολιτισμού

Μέσοι όροι κοινωνικο-οικονομικής και ψυχολογικής προσαρμογής ως προς τη διάρκεια παραμονής

Ερώτημα 3: Σύνοψη

- Η προσαρμογή των μεταναστών διαφέρει ανάλογα με τη στρατηγική επιπολιτισμού:
 - την πιο θετική εικόνα εμφανίζουν η Εναρμόνιση και η Αφομοίωση...
 - ...ενώ την πιο αρνητική ο Διαχωρισμός.
- Η διάρκεια παραμονής συνδέεται θετικά με την ποιότητα της προσαρμογής, τόσο της κοινωνικο-οικονομικής όσο και της ψυχολογικής (Berry et al., 2006).

Συμπεράσματα

- Τρεις παράγοντες που συνδέονται με την προσαρμογή των μεταναστών: χώρα προέλευσης, διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα, στρατηγική επιπολιτισμού.
- Τα άτομα που επέλεξαν Εναρμόνιση και Αφομοίωση είχαν εξίσου θετική προσαρμογή, τη θετικότερη μεταξύ των συμμετεχόντων.
- Ο Διαχωρισμός χρήζει προσοχής εφόσον σημείωσε τα πιο αρνητικά αποτελέσματα όσον αφορά την προσαρμογή, ενώ επιλέχθηκε από 1 στους 4 μετανάστες.
- Διάχυτη στρατηγική: πιο κοντά στον Ατομικισμό (Bourhis et al., 1997) παρά στην Περιθωριοποίηση (Berry, 1997);

Περιορισμοί και προτάσεις

- Η σύνθεση του δείγματος δεν επέτρεψε τη μελέτη των στρατηγικών επιπολιτισμού σε σχέση με την προσαρμογή *σε κάθε εθνική ομάδα ξεχωριστά*.
- Η συμπερίληψη περαιτέρω μεταβλητών (π.χ. ταύτιση με την εθνική ομάδα) ίσως διαφοροποιούσε τη σύνθεση (ή το προφίλ) των στρατηγικών επιπολιτισμού.
- Προσοχή στη γενίκευση των ευρημάτων όσον αφορά τις εθνικές ομάδες, το οικολογικό πλαίσιο και τη χρονική συγκυρία (Sam & Berry, 2006).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Baubock, R., Heller, A., & Zolberg, A. (Eds.). (1996). *The challenge of diversity: Integration and pluralism in societies of immigration*. Aldershot: Avebury.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Berry, J. W., Phinney, L. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, Identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55, 303-332.
- Bourhis, R. Y., Moïse, L. C., Perreault, S., & S en ecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, 32, 369-386.
- Γκ τοβος, Α., & Μάρκου, Γ. (2004). *Παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές στην ελληνική εκπαίδευση*. Αθήνα: ΙΠΟΔΕ.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (2001). *Στατιστική επετηρίδα της Ελλάδας 2001*. Αθήνα: ΕΣΥΕ. (διαθέσιμο στο <http://www.statistics.gr>)
- Fakiolas, R. (2003). Regularising undocumented immigrants in Greece: Procedures and Effects. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(3), 536-561.
- Sam, D.L., & Berry, J. W. (Eds.). (2006). *Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.